

SAMLAREN

TIDSKRIFT

FÖR

SVENSK LITTERATURHISTORISK
FORSKNING

NY FÖLJD. ÅRGÅNG 27

1946

UPPSALA 1946

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

UPPSALA 1947
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB
46265

Två teaterhistoriska bidrag.

Av *Lennart Breitholtz*.

I.

Rosidorska teatersällskapets repertoar.

De franska skådespelare under Claude de Rosidors ledning, som gästade Karl XII:s Stockholm från hösten 1699 till 1706, utförde en verklig pionjärgärning genom att för första gången göra svenskarna bekanta med fransk scenkonst av högre klass. Därmed inleddes rokokoseklets franska kulturpropaganda i Sverige, och även om vårt folk vid 1700-talets början ännu inte var moget att ta emot truppens budskap om en annan och högre civilisation, så är det dock forskningens plikt att utreda Rosidorska sällskapets verksamhet i Sverige.

Agne Beijer har i en föredömligt skriven artikel »Karl XII:s teater i Kungshuset och dess tillkomsthistoria»¹ klarlagt dekorationsförhållandena på Karl XII:s hovteater. I Beijers uppsats har även publicerats en promemoria om den rekvisita, som använts vid vissa av truppens föreställningar, varigenom också tidens regiteknik blivit belyst.

I Samlaren 1911 har Oscar Wieselgren meddelat en spellista för tiden 27 aug. t. o. m. 6 dec. 1700. Trots att redan denna lista ger oss en ganska god bild av truppens repertoar, äro dock själfallet fullständigare uppgifter önskvärda. Några dokument ur Riksarkivets Tessinsamling, varav det ena i förbigående nämnts i Beijers artikel, ger oss en djupare inblick i sällskapets arbete.

De dokument, som nedan utnyttjats, äro:

a) Den av Beijer omnämnda listan på pjäser, som Rosidor överlämnade, innan han for till Sverige. I denna redogör sällskapets ledare för vilka »Pièces qui sont sur pied» (d. v. s. redan äro förberedda) och vilka som återstå »à mettre sur pied». För enkelhetens skull kallas denna lista SP (= sur pied).

b—c) Två manuskript, som redogöra för rollbesättningarna i ett 30-tal pjäser. Dessa förteckningar ha upprättats i Sverige; skådespelare, som ej voro med i den ursprungliga truppen utan kallades till Stockholm en tid efter de andras ankomst, figurera nämligen i listorna.² De båda handskrifterna kallas nedan Ra och Rb (= rollista a och b). Ra är överskådligt uppställd i kolumner och anger tydligt i vilka roller och pjäser truppens *damer* uppträtt eller skulle uppträda. Rb är mera summarisk och anger på

¹ *Nationalmusei årsbok* 1922, s. 1—28.

² T. ex. Versigny och Sévigny; jfr Dahlgren, *Anteckningar om Stockholms theatrar*, 1866, s. 15.

liknande sätt *mansrollerna*. Pjäserna och ordningsföljden äro gemensamma i dessa båda listor, varför Ra och Rb böra ha tillkommit samtidigt.

d) Den förteckning över spelade pjäser, som Wieselgren redogjort för, W.

e) Den promemoria över teaterns rekvisita, som Beijer publicerat, B.

Det ojämförligt mest omfattande av dessa manuskript¹ är SP; förmodligen har truppen ämnat spela alla dessa pjäser men endast delvis kunnat genomföra programmet. Nedan meddelas samtliga pjäser i SP; den dåliga stavningen har normaliserats och de ofullständiga titlarna rättats till. I något enstaka fall kan på detta sätt en förväxling av pjäser ha ägt rum (den fransk-klassiska teaterns pjästitlar äro ofta mycket lika varandra), men detta torde icke ha någon praktisk betydelse. Pjäsernas författare anges av mig liksom uppgifter om första uppförande i Paris.² I fråga om P. Corneilles, Racines och Molières stycken ha av flera anledningar inga årtal angivits. Vid varje pjäs meddelas med ovan förklarade förkortningar, om den är upptagen även i andra dokument än SP. — Styckenas genre framgår av SP:s rubriker. Rubrikord inom parentes äro förklaringar tillfogade av mig.

Pièces sérieuses qui sont sur pied.

Andromaque	Racine
Iphigénie	»
Mithridate	» W
Phèdre et Hippolyte	»
Alexandre le Grand	»
Britannicus	» W
Sertorius	P. Corneille
Le Cid	» »
Oedipe	» » W
Rodogune	» »
Cinna	» »
Héraclius	» » Ra-b
Géta	Péchantré 1687
Régulus	Pradon 1688 W, Ra-b
Andronic	Campistron 1685
Alcibiade	» »
Tiridate	» 1691 W, Ra-b
Médée	Longepierre ³ Ra-b, B
Hercule	La Tuillerie 1681
Arminius	Campistron 1684

¹ Manuskript SP, Ra-b och B förvaras i RA:s Tessinsamling bunt 57, »Rosidorska teatertruppens handlingar»; manuskript W i »Skön konst och teater, vol. 5», RA.

² Oftast enligt Joannidès, *La Comédie-Française de 1680 à 1900*, Paris 1901.

³ Beijer antar, att det är frågan om T. Corneilles opera, 1693 (Beijer, a. a., s. 16). Emellertid finnas tre tänkbara pjäser med namnet Médée: P. Corneilles trag., Longepierres trag. och T. Corneilles opera. — Scenanvisningen i B, rollnamnen i Ra samt SP:s placering av pjäsen bland tragedierna identifiera dock pjäsen som ovan.

Pièces (sérieuses) à mettre sur pied.

Agamemnon	Pader d'Assezan 1680 W, Ra-b
Bajazet	Racine
Nicomède	P. Corneille
Les frères ennemis	= La Thébaïde; Racine
Venceslas	Rotrou 1647
Cléopâtre	La Chapelle 1681 W, Ra-b
Polyxène	La Fosse 1696
Polyeucte	P. Corneille
Judith	Boyer 1695
La mort de Pompée	P. Corneille Ra-b, B

Pièces comiques qui sont sur pied.

L'école des femmes	Molière W
L'avare	» W
Tartuffe	»
Amphitryon	» W
L'homme à bonnes fortunes	Baron 1686
Le chevalier à la mode	Dancourt 1687 Ra-b
La coquette	= La coquette et la fausse prude av Baron ¹ 1686. Ra-b
Ésope	Trol. = Les fables d'Ésope ou Ésope à la ville av Boursault ² 1690
Le joueur	Regnard 1696
Les bourgeois à la mode	Dancourt 1692 Ra-b
Le Mercure galant	Boursault 1683 W

Pièces (comiques) à mettre sur pied.

La fille capitaine	Montfleury 1669 eller 1671
La dame invisible	Hauteroche 1684 W
La femme juge et partie	Montfleury 1669
Le négligent	Du Fresny 1692 W, Ra-b
La comtesse d'Orgueil	T. Corneille 1670
Le dépit amoureux	Molière
Les femmes savantes et autres pièces	»

Pièces de trois actes (qui sont sur pied).

Le grondeur	Brueys och Palaprat 1691 W, Ra-b
Le médecin malgré lui	Molière
Les cafres? catres? (= quatre?) médecins	?
L'école des jaloux	Montfleury 1664 W
Les plaideurs	Racine W

¹ Flera liknande pjästitlar finnas, men rollnamnen i Ra-b identifiera pjäsen.

² Möjl. = Ésope à la cour av Boursault 1701.

Pièces de trois actes à mettre (sur pied).

Les fourberies de Scapin	Molière W
George Dandin	»
Crispin médecin	Hauteroche 1673
Les fâcheux	Molière
L'école des maris	»

Pièces d'agrément que la troupe jouera et celles qui sont sur pied dans la troupe de Sa Majesté.

Le malade imaginaire	Molière
Monsieur de Pourceaugnac	» W
Le festin de Pierre	T. Corneille 1677 Ra-b, B
Le bourgeois gentilhomme	Molière

Petites comédies qui sont sur pied.

Les vendanges de Suresnes	Dancourt 1695 W
La sérénade	Regnard 1694 Ra-b
Attendez-moi sous l'orme	» »
L'opéra de village	Dancourt 1692
La foire de Besons	» 1695
Les vacances	» 1696 W

Intermèdes d'opéra qui sont sur pied.

Le prologue de Phaéton	Quinault, mus. Lully, 1683.
Le premier acte d'Amadis de Grèce	La Motte, mus. Destouches, 1699.
Le second acte de l'Europe galante	» » , mus. Campra, 1697.
L'intermède de barbacolle précédé (oläsl.)	?
d'autres scènes d'opéra	

Autres petites comédies d'agrément que la troupe mettra sur pied.

Le charivari	Dancourt 1697
Le moulin de Javelle	» 1696
Le mari retrouvé	» 1698
Je vous prends sans verd	La Fontaine och Champmeslé 1693 Ra-b, B.

Petites comédies sçues ou non sçues.

L'après-souper des auberges	R. Poisson 1665 Ra-b
Le souper mal apprêté	Hauteroche 1669
Merlin dragon	Desmarres 1686 W
La comtesse d'Escarbagnas	Molière
Le deuil	Hauteroche 1762 Ra-b
Le baron de la Crasse	R. Poisson 1662 Ra-b, B
Le cartel de Guillot	Chevalier 1660 Ra-b
L'été des coquettes	Dancourt 1690

Le cocu imaginaire	Molière
Crispin précepteur	La Tuillerie 1679
L'avocat savetier	Scipion 1670
Crispin bel esprit	La Tuillerie 1681
La Parisienne	Dancourt 1691
et autres	

Följande pjäser figurera i Ra-b utan att vara upptagna i SP:

Pyrame et Thisbé	Pradon 1674
Le misanthrope	Molière
L'étourdi	» B
Les valets nouvellistes	? B
Les précieuses ridicules	Molière B
L'ombre de Molière	Brécourt 1674 B
Le petit homme de la foire	Raisin 1687 B, W
Le concert ridicule	Brueys och Palaprat 1689 W
Le médecin volant	Boursault 1661 B

Tre pjäser återfinnas endast i W, nämligen:

Bérénice	Racine
Doniathes	?
Crispin pendu	?

De två sistnämnda omnämnas ej i Wieselgrens redogörelse för W:s innehåll.

Det är naturligtvis tvivelaktigt i vad mån truppen spelat dem av SP:s pjäser, som icke äro upptagna i de övriga redovisade manuskripten. I vissa fall kan man dock med hjälp av andra källor kontrollera, att sådana stycken verkligen uppförts, t. ex. *Le joueur*, *Hercule*, *Attendez-moi sous l'orme* samt *Le bourgeois gentilhomme*.¹ Detta stärker naturligtvis åtskilligt tilltron till SP:s pålitlighet. Vidare ha bevisligen åtskilliga pjäser uppförts, vilka ej äro medtagna ens i SP, t. ex. *Le mariage forcé* (kom. av Molière), *Pasquin et Marforio* (kom. av Du Fresny, 1697) samt *Le nouveau marié* och *Pasquin d'Avalos* (kom. intermèdes i *Montfleury's tragedi L'ambigu-comique*, 1673).²

Även om man endast tar hänsyn till de pjäser, som med säkerhet spelas, måste man konstatera, att truppen varit mycket mån om att uppföra den då moderna repertoaren. Den efter-molièrska komedien, som Wieselgren i sin spellista fann sparsamt representerad, har i själva verket odlats flitigt; inte minst har Dancourt varit populär. Samtidigt har dock sällskapet ägnat stor uppmärksamhet åt de redan klassiska dramatiker, av vilka Molière dominerar. Av Corneille hade Wieselgren funnit endast *Oedipe*. Nu vet man, att dessutom även *Héraclius* och *La mort de Pompée*

¹ Dahlgren, a. a., s. 14; Silfverstolpe, *Svenska teaterns äldsta öden*, Stockholm 1882, s. 53 f.

² Dahlgren, a. a., s. 14; Silfverstolpe, a. a., s. 59 och 63.

uppförts; SP upptar dessutom en hel rad Corneille-tragedier, varav fyra med uppgift att de redan äro förberedda, (»qui sont sur pied»).

Som helhetsomdöme om Rosidorska truppens repertoar kunde man säga, att den motsvarade även mycket stora fordringar. Nästan alla de pjäser, som nämnts i det föregående, hörde till repertoaren vid Comédie Française i Paris. Denna standard låg givetvis högt över den breda Stockholmspublikens nivå; detta förhållande jämte språksvårigheterna blev huvudorsaken till fransmännens ekonomiska bakslag.¹

2.

Carl Fredrik Scheffer och Bollhuset.

Bevekelsegrunderna till Gustaf III:s kraftfulla initiativ att skapa en svensk opera torde i stort sett vara ganska väl utredda. Varje nytt bidrag, som kan ytterligare belysa den intressanta bakgrunden, bör dock givetvis hälsas med tillfredsställelse. Dr Gunnar Bolins artikel i *Holmia* 1918 (s. 65 f.) införde ett dylikt nytt stoff i diskussionen: Carl Fredrik Scheffer presenteras där som en man, vilken reagerat mot den svenska teaterns dåvarande förnedringstillstånd och vid en tidpunkt mellan 30 juni 1770 och 20 sept. 1771 genom en subskription velat återupprätta en inhemsk scen. Med tanke på att Carl Scheffer var den utan jämförelse inflytelserikaste av dåvarande kronprins Gustafs rådgivare, måste kunskapen om Scheffers plan högst väsentligt inverka på vår bild av förspelet till svenska operans skapande — nota bene om dr Bolins tolkning och datering av det schefferska dokumentet äro riktiga.

Schück accepterar utan kommentarer Bolins framställning. Efter att ha nämnt Oxenstiernas bekanta önskan i sin dagbok 1769, att något måtte göras för att uppmuntra Stenborgs teater, fortsätter Schück: »Han var ej ensam om denna mening, och alldeles samtidigt gjorde Carl Fredrik Schef-

¹ För en utförlig skildring av det Rosidorska sällskapets öden utanför Sverige är ju Samlaren icke rätt forum. Några litteraturhänvisningar meddelas dock. Claude de Rosidors korta gästspel på Comédie Française i Paris 1691 berättas i Parfaict, *Histoire du Théâtre François*, 13, 1758, s. 255 f. — Om Rosidors efterträdare som chef för Karl XII:s franska aktörer, Sévigny, se *ibid.*, s. 425, samt Olivier, *Les comédiens français dans les cours d'Allemagne au XVIIIe siècle*, 2, 1902, s. 14 f. Olivier har också tryckt ett par festspel, som Sévigny författat. (*Ibid.*, s. 187—222.) Om Rosidors och hans fars sällskap och deras vandringar får man många upplysningar i ett nyutkommet arbete av Max Fuchs, *Lexique des troupes de comédiens au XVIIIe siècle*, Paris 1944, som bl. a. utnyttjat den svåråtkomliga litteraturen om franska provinsteatrar. Till nytta är också Fransén, *Les comédiens français en Hollande au XVIIe et au XVIIIe siècles*, Paris 1925. (Detta arbete innehåller även ett annat avsnitt, som intresserar svenska läsare, nämligen kapitlet »Les comédiens de la reine de Suède», vilket bl. a. behandlar Kristinas uppehåll i Bryssel 1655.) — Slutligen ett par ord om Claude de Rosidors författarskap. Parfaict, *a. a.*, 13, s. 256, uppger, att R. förf. komedien *Les amours de Merlin*, tryckt och spelad i Rouen. I två arbeten från 1770-talet heter det ordagrant lika: »Rosidor, Comédien, Auteur de Cyrus, & des Amours de Merlin». (Clément, *Anecdotes dramatiques*, 3, 1775, s. 445; La Porte & Chamfort, *Dictionnaire dramatique*, 3, 1776, s. 601.) Trag. *La mort du grand Cyrus* och kom. *Les amours de Merlin* äro emellertid båda förf. av Claude de Rosidors far, Jean Guillemoys du Chesnay, sieur de Rosidor (se Lancaster, *A history of French dram. lit. in the seventeenth century*, 3: 2, 1936, s. 455 ff.). Ingen av de båda pjäserna synes ha spelats i Stockholm.

fer ett utkast till en plan att genom en subskription bland förmögna medborgare få en svensk teater till stånd.»¹ Frågan har sedan tagits upp av Gunnar Svanfeldt² i samband med det jusleenska teateråret i *Utile Dulci* år 1769. Då Bolins inlägg således väckt uppmärksamhet, må det tillåtas mig att närmare granska dennes utredning.

För att vinna större åskådlighet citeras Bolins artikel i dess helhet:

»I föregående numret af denna tidskrift har jag i uppsatsen om Stenborgs teater bl. a. anfört några uttalanden av Claës Julius Ekeblad om nämnda skådebana.» (För sammanhanget betydelselös not.) »På ett ställe där säger Ekeblad, att truppen beskyddades av riksrådet Scheffer och kallades för hans. Uttrycket innebär väl någon öfverdrift så till vida som Scheffer väl endast genom något kanske mera tillfälligt ekonomiskt bidrag visade teatertruppen sin välvilja. Af de båda bekanta bröderna Scheffer var det vid denna tid (1762) den äldre, Carl Fredrik, som var riksråd. Han var visserligen känd för sin välgörenhet, men om något mera utprägladt teaterintresse hos honom utöfver det mera alldagliga har man sig icke något närmare bekant.

Emellertid finnes bland de i Riksarkivet förvarade Schefferska papperen ett dokument af Carl Fredrik Scheffers hand, som onekligen tyder på ett mera lifligt teaterintresse och en kraftigare reaktion mot den svenska teaterns dåvarande förnedringstillstånd. Aktstycket, som är icke mindre än en subskriptionslista för insamlande af bidrag till den svenska teaterns återupprättande, är odateradt men ligger i den kronologiskt ordnade bundten handlingar (Carl Fr. Scheffers papper, I: f. 179) mellan ett tal vid C. G. Tessins begrafning i Bettna kyrka, d. v. s. den 30 juni 1770, och en artikel för »la nouvelle édition du Dictionnaire Encyclopédique», daterad den 20 september 1771.

Scheffers subskriptionsförslag är alltså tillkommet på en tid, som för Stenborgs verksamhet måste sägas vara synnerligen kritisk men som samtidigt både för honom själf och den svenska scenkonsten blef af afgörande betydelse genom Stenborgs i mars 1771 inlämnade bekanta supplik.

Då aktstycket mig veterligt förut icke är publiceradt men är af ett visst tidsintresse, må det meddelas här nedan:

'Ifrån de aldreadste tider in till närvarande stund, hafwa alla kloka och hyfsade Folkslag trodt, att skådespel och *spectacles* wore i stora Städer nyttige och oumgängelige. Ty människors sinnen behöfwa stundom hwila ifrån arbete och *aplication*, och af alla till dylik loflig ledighet tienande nöijen äro de *moraliske* skådespel, *Comedier* och *Tragedier*, som altid utgå på dygdens belöning och lastens straff, befundne de aldran nyttigaste. Förfarenheten har ock wisat, att då i stora Städer, desse *spectacles* på någon tid, af hwad orsak det ock warit, kommit at uphöra, hafwa andra både för hälsa och seder förderfweliga tidsfördrif intagit deras ställe, samt åstadkommit mycken oreda och förargelse i Samhället.

Till följe häraf see wi i våra tider i *Paris, London, Madrid, Rom* och alla stora *Italienska Städer, Wien, Amsterdam, Berlin* och *Kiöpenhamn* icke allenast en utan flere *theatrer*, som dagel. tiena till allmänhetens förnöijelse. *Stockholm* allena är ibland *Europaeiska* hufwud Städer den, som måste sakna en så nödig del af en god *police*. Wår nådiga konung har wäl, hit in tills, af egne medel upfyllt denna brist; men en sådan hans kongl. M^{ts} dryga kostnad är nu blefwen fruktlös, genom *theatrens* här i *Stockholm* förfallna tillstånd och bristfälligheter, så att en dubbel olägenhet förestår, nembl. allmänhetens saknad af ett anständigt och behageligt nöije, samt en dryg utgift för hans M^t utan ringaste båtnad för andra än de — främmande *Comedianter*, som utan att kunna sysselsättas, lika fult måste niuta deras betingade *pensioner*.

Wore *Stockholms* stad i stånd att giöra den kåstnad som fodras (!) till *theatrens* reparation, så wore wäl ingen twifwel att ju sådant skedde. Men som mångfaldige andra lika nyttige bygnader nu icke tillåta dennas företagande, så har man trodt att igenom särskilte *subscriptioner* kunna åstadkomma hwad den allmänna *cassan* denna gången icke förmår, och behagade fördenskul alla förmögne medborgare, som till detta ändamål wilja bidra, här nedan före tekna deras namn.'

¹ Schück o. Warburg, *Illustr. svensk litt. hist.*, 3, 1927, s. 539.

² *Posten*, akad. avh. 1937, sid. 593 ff.

Förslaget stannade väl bland Scheffers papper och kom aldrig till offentligheten. Snart därefter skulle ju förhållandena också komma att genomgående förändras genom Gustaf III:s eget ingripande för den nationella scenkonstens höjande.»

Så långt dr Bolins artikel. Mot dennes kommentarer måste allvarliga invändningar resas. En viktig sådan gäller dateringen.

Om man till att börja med accepterar *metoden* att bestämma dateringen, så måste vissa korrigeringar vidtagas. För det första är inte Encyclopédie-artikeln »daterad den 20 september 1771» utan »20. 9bre 1771», vilket betyder 20 november enligt då allmänt gängse bruk. För det andra inlämnades icke Stenborgs »bekanta supplik» i mars 1771. Även detta dokument är visserligen odaterat, men uppgiften att det skulle härröra från mars 1771, är dr Bolin ensam om. Flodmark¹ daterar inlagan till slutet av 1771 och Levertin² till 1772. Flodmarks datering synes vara den troligaste, Levertins möjlig. Adolf Fredrik dog ju den 12 febr. 1771 under Gustafs besök i Paris. Att Stenborg under kungssorgens början skulle ha inlämnat sin supplik, är aldeles orimligt, eftersom allt offentligt nöjesliv som vanligt inställdes för ett år framåt. F. ö. återkom Gustaf III till Stockholm först den 30 maj 1771³; Stenborgs inlaga, som är ställd till kungen⁴ direkt, bör vara skriven efter denna dag, ganska säkert tidigast ett halvår senare.

Viktigare är emellertid att konstatera, huruvida Bolins dateringsmetod över huvud taget är hållbar. Läsaren får varken veta, vem som ordnat papperen kronologiskt, vem som låtit binda volymen eller när detta skett. Hur vet dr Bolin, att detta skötts av en person som känt till skrivelsens ålder? Författaren av denna uppsats har förhört sig på Riksarkivet härom. Det visade sig, att volymens papper med största sannolikhet ordnats och inbundits genom greve M. F. Brahes försorg under 1820-talet. Denne, som fått dem genom arv efter sin styvfar, Ulrik Scheffer, hade till medhjälpare i sitt arkiv sin son Nils' informator, dåvarande magistern, sedermera prosten O. R. Bellander, vars handstil återfinnes på volymens ryggetikett.⁵

Carl Scheffer hade vid denna tid varit död ungefär 40 år. (Han avled år 1786.) Det är ytterst sannolikt, att så långt efteråt ingen mera var i stånd att med säkerhet avgöra dennes odaterade pappers ålder. Men Brahe—Bellander ha satt skrivelsen i visst samband med den franska truppens avskedande, varom befallning utfärdades den 3 mars 1771.⁶ Vad var då naturligare än att placera handskriften mellan två andra, daterade resp. 30 juni 1770 och 20 november 1771?

Låt oss emellertid antaga, att Magnus Brahe emot all förmodan av en slump känt till när styvfaderns bror skrivit konceptet till ett förslag, som aldrig publicerats. Bolins datering är ändå icke bindande av den enkla anledningen, att volymens papper *icke äro kronologiskt ordnade!* D. v. s.

¹ Flodmark, *Stenborgska skådebanorna*, 1893, s. 42.

² Levertin, *Teater och drama under Gustaf III*, 1911, sid. 9.

³ Odhner, *Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering*, 1, 1885, s. 13.

⁴ Flodmark, *a. a.*, s. 42.

⁵ Dessa upplysningar ha älskvärt lämnats av Förste arkivarien vid Riksarkivet, dr Walfrid Enblom. — Bellander var informator i Braheska huset åren 1822—31 (se Muncktell, *Westerås Stifts Herdaminne*, 1, 1843, s. 342), men troligen ha ifrågavarande papper ordnats före den kulturintresserade M. F. Brahes död (1826).

⁶ Malmström, *Sveriges politiska historia*, 6, 1901, s. 208.

i stort sett äro de det, men alltför talrika undantag finnas, för att man skall kunna bygga något på ordningsföljden.¹ Denna kan alltså icke lämna något som helst stöd för en datering.

Svanfeldt har i sin avhandling ej heller accepterat Bolins absoluta datering: »Fasthållas måste dock att ingenting bestämt är känt angående det schefferska aktstyckets tillkomsttid.»² Svanfeldt synes dock närmast böjd att anse den föreslagna tillkomsttiden rimlig och sannolik, fastän icke fullt säker. Själv söker han att inom ramen för den givna dateringen närmare bestämma densamma: En viss formulering anger, att Scheffer anser Adolf Fredrik ännu vara i livet, varigenom Svanfeldt får fram en ny »terminus ad quem», nämligen den 1 mars 1771, d. v. s. den dag, då Scheffer och kronprinsen i Paris erhöilo meddelandet om konungens död. Detta är givetvis riktigt. Vidare framgår det av skrivelsen, att Bollhuset är i hög grad fallfärdigt. År 1772 undergick teatern en mycket grundlig reparation. Detta gör Svanfeldt benägen att förlägga förslaget »till en så sen tidpunkt som möjligt».³

Vad Bollhusets fallfärdighet beträffar så är denna i och för sig ingen förstklassig dateringsgrund. Byggnaden var sedan lång tid tillbaka ytterst bofällig, och småreparationer företogs ideligen trots att en genomgripande reparation ägt rum, innan franska truppen 1753 tog Bollhuset i besittning.⁴ Att sammankoppla uppropet med just reparationen 1772, då Bollhuset förvandlades till operascen, är därför icke utan vidare tillåtet. Visserligen synes teaterns förfall ha varit akut vid 1770-talets början, varom Adelerantz' rapport av den 1 juni 1769 bär vittne.⁵ Men vid 1760-talets både början och mitt restes med lika fog samma betänkligheter.⁶ Det finnes alltså ingenting, som talar för att Scheffers förslag måste vara författat just vid början av 1770-talet.

Slutsatsen av ovanstående resonemang anser jag vara, att dateringen av papperet till 1770—71 är avsevärt mycket osäkrare än vad t. o. m. Svanfeldt är böjd att tro. Nya dateringsgrunder äro oundgängliga.

Till den negativa kritiken bör fogas en mycket grav anmärkning mot dr Bolins tolkning av papperets *syfte*. Bolin säger i sin uppsats, att dokumentet tyder på »kraftigare reaktion mot den svenska teaterns dåvarande förnedringstillstånd», och anser det åsyfta »svenska teaterns återupprättande». Svanfeldt har emellertid iakttagit, att »något intresse för modersmålet och dess uppodling» ej alls kan påvisas i manuskriptet. »Det är egentligen endast de två orden 'främmande Comedianter' och det förhållande att Carl Fredrik Scheffer, enligt en anteckning i den ekebladiska dagboken, i början av 1760-talet tydligen gällt som den stenborgska truppens beskyddare, som talar för att han haft en svenskspråkig scen i tankarna — själva förslaget går till slut endast ut på ett iståndsättande av teaterbyggnaden!»⁷

Den reaktion mot svenska teaterns förnedringstillstånd, som Bolin finner i Scheffers upprop, existerar alltså icke.

¹ Jfr t. ex. volymens sidor 147, 159, 164, 170, 173.

² *A. a.*, s. 595.

³ *Ibid.*, s. 594 f.

⁴ Beijer, *Slottsteatrarna på Drottningholm och Gripsholm*, 1937, s. 91.

⁵ Se nedan s. 89 f.

⁶ Se nedan s. 88 f.

⁷ *A. a.*, s. 595.

Den som utan förutfattade meningar läser det schefferska förslaget, måste utan tvekan instämma i Svanfeldts åsikt¹, att det hela gör ett mycket ålderdomligt intryck. Detta gäller såväl språk som idéer. Visserligen kunna härav icke några slutsatser dragas om dateringen, men man får dock en fingervisning om att även möjligheten av en äldre tillkomsttid bör undersökas. Vissa omständigheter tala också för en dylik.

I slutet av augusti 1762 härjades det nya teaterhuset på Drottningholm av eld, varvid endast sluppen tyckes ha räddat åskådarna, däribland kungliga familjen, från att brinna inne. Olyckan torde ha givit dem, som stodo i ansvar för Stockholms offentliga teater, en del att tänka på. Bollhuset var ju sedan länge fallfärdigt och ytterligt brandfarligt. Ett halvår därefter inträffade en vida större teaterkatastrof, nämligen då Parisoperan i april 1763 brann ner till grunden — en händelse som givetvis gav eko även hos oss. Dessa båda olyckor, i synnerhet den förstnämnda, aktualiserade i hög grad nödvändigheten av att åtminstone skapa större trygghet på Bollhuset; helst borde denna gamla byggnad ersättas av en ny.

Professor Agne Beijer har en gång på förfrågan älskvärt meddelat mig, att det mycket riktigt ingått en skrivelse om saken. Adelcrantz har nämligen i en inlaga av den 27 sept. 1762 hänvisande till den nyss timade katastrofen med stor skärpa begärt reparationer på Bollhuset.

Subskriptionslistans innehåll motsäger ej ett kronologiskt samband med situationen efter branden på Drottningholm. Scheffer säger, att skådespelarna ». . . utan att kunna sysselsättas, lika fult måste niuta deras betingade pensioner». Från sommaren 1766 kunde de, även om Bollhuset stängdes, spela på Drottningholms teater, liksom de gjort vid ankomsten 1753 och liksom sedermera Monvels trupp oftast får göra från sommaren 1781 till hösten 1783.² 1762—66 var detta däremot icke fallet: i slutet av augusti 1762 brann ju denna scen, och det nya teaterhuset invigdes först sommaren 1766. Endast mindre scener med mycket begränsade utrymmen skulle under mellantiden stå till buds, i händelse av Bollhusets stängning.

Det är visserligen *möjligt*, att Scheffer endast tänkt på Bollhuset, när han säger att truppen icke vidare kunde sysselsättas. Men det verkar icke sannolikt, bl. a. därför att stadens befolkning lämnades tillträde till Drottningholms teater i mån av utrymme.³ Liksom hovet skulle Stockholms borgare följaktligen på Drottningholm kunna se franska truppen, även om Bollhuset stängdes — d. v. s. om en scen existerade på lustslottet! Rimligtvis bör Scheffer ha menat, att truppen ej alls kunde sysselsättas, (varvid han helt naturligt bortsåg från ett par mindre slottsscener). Skrivelsen skulle i så fall vara tillkommen vid en tid, då det var ett självklart faktum för alla, att om Bollhuset stängdes, skulle skådespelarna över huvud taget icke behöva spela för sin lön — en för svenskarna retsam situation, som alltså faktiskt förelåg från Drottningholmsbranden 1762 till återuppbyggandet 1766. Om Scheffer däremot hade skrivit under en tid, då i varje fall Drottningholms teater fanns att tillgå, hade han nog icke kunnat räkna på medborgarnas förtrytelse, som han nu tydligt gör.

¹ A. a., s. 595.

² Levartin, a. a., s. 27.

³ Se tidningen *Posten* den 3 sept. 1768 (s. 110), som visar, att även den lägre medelklassen fick tillträde. Så var fallet även under 1770-talet; se t. ex. *Stockholms-Posten* den 14 juli 1779.

Kungen betalade — men fick också valuta för pengarna! Innehållet talar alltså givet för en datering från sommaren 1762 till cirka 1765, d. v. s. en god tid innan den nya teatern på Drottningholm var färdig.

Den kommande utvecklingen tyder på att någon grundligare reparation av Bollhuset icke ägde rum som följd av Adelcrantz' inlaga. I ett »Ödmjukt Memorial» av den 1 mars 1765 meddelar överintendenten greve Cronstedt, att slottets sydöstra flygel, som varit avsedd till en ny hovteater, i stället måste inredas till bostäder åt hovfröknarna. Utrymmet vore för övrigt ej tillräckligt för en teater. En ny sådan måste emellertid snarast byggas på grund av Bollhusets stora förfall. En lämplig tomt vore nedanför Slottsbacken, »hwarest Stenhuggare bodarne nu äro belägne». I ett därpå följande kostnadsförslag, daterat 19 mars 1766, beräknas utgifterna för ett nytt teaterhus till cirka 500,000 daler silvermynt.¹

Ärendet remitterades till Statsdeputationen och av dess protokoll² finner man, att Cronstedts inlaga med gillande behandlats där den 4 september 1765.

Statsdeputationens rekommendation av förslaget återfinnes i det närmaste ordagrant i det yttrande över ärendet som Sekreta Utskottet den 14 oktober 1766 avger i en skrivelse till Kongl. Maj:t: »Sedan then Sydöstra Flygelen i Kongl. Slottet, som förut varit ämnad till Theatre inrättning för Kongl. Hofwet, funnits nödig att till wånings rum inrättas, har Öfwer-Intendents Embetet anhållit att något annat ställe till berörde behof måtte utses. Secrete Utskottet finner nogsamthet nu warande gamla Bollhuset wara obrukbart, såwäl i anseende till thes ålder och bofällighet, låga och trånga utrymme samt bristande utgångar, hwilket i händelse af eldswåda kunde hafwa en alt för bedröflig påföljd, som ock för thes alt för nära belägenhet till Finska Kyrckan och flere Hus, hwilke wid en sådan wådelig händelse skulle öka och widga olyckan; så ätt wäl angelägit är, att wara omtänckt på Theatrens flyttning, då thet gamla Bollhuset kunde försäljas och köpeskillingen användas till understöd wid kostnad af then nya Theatrens uppbyggande.» Den tomt för nybyggnad som Cronstedt föreslagit rekommenderas. Slutligen konstaterar utskottet att saken tills vidare måste anstå, emedan slottsbyggnaden kräver de otillräckliga medel som stå till buds.

Förslaget hade således fallit för denna gång. Adelcrantz, som efter Cronstedts avgång 1767 blivit ensam ledare av Överintendentensämbetet, gav dock ej spelet förlorat. Den 1 juni 1769 återkom han med en inlaga till konungen⁴:

»Sedan denna sydöstra flygeln af Kongl. Slottet, hwilcken efter de i nåder approberade desseinerne varit från början destinerad til Hof Theater, måst i brist af annat utrymme inredas til wåningsrum för Hof-Fröknarne, så wäl som en del af oeconomie betieningen; har Eder Kongl: May^t efter Rikssens Höglöfl. Ständers underdåniga tilstyrckan wid sistförflutne Riksdag i nåder befallt, at Hof theaters

¹ Båda dokumenten i Statsdep:s Handlingar, »Utskottshandlingar 1765—66, vol. 103», s. 328 ff., spec. s. 332 f. och 348. — Allt arkivmaterial, som utnyttjats i denna uppsats, tillhör Riksarkivet.

² Utskottshandlingar 1765—66, vol 101», sid. 1008.

³ S. U:s yttrande i »Riksdagsacta, Rikssens Ständers S. U:s skrivelser till Kongl. Majt. i inrikes civila ärenden», den 14.10. 66, nr 150. Se därom även »Utskottshandlingar 1765—66, vol. 7», nr 1062. — Skrivelsen citerad i *Dagligt Allehanda* 30.1. 1775.

⁴ I »Utskottshandlingar 1769—70, vol. 67», s. 2082.

bygnaden skulle utom Kongl. Slottet anläggas på det stället där stenhuggare bodarne nu stå: och hwaräst icke alenast är tillräckeligt utrymme för en så stor bygnad med des utgångar och degagements på alla fyra sidor, utan ock nära belägenhet wid watnet i fall af någon oförmodelig händelse: wärckställigheten af samma Hof theater bygnad har sedan sista Riksdag warit uppskuten i brist af nödige medel til des bedrifwande; men föranstaltandet därom med aldra första som möjligt är, lærer wara så mycket angelägnare, som jag inet längre kan garantera beståndet af den theatern hwaräst spectaclen nu gifwas, hwilcken icke alenast i följd af des första construction och årligen tiltagande bristfälligheter börjar blifwa osäker; utan ock är belägen uti en trängsel, som wid påkommande olycka skulle wara ganska wädelig för Eder Kongl: May^{ts} Slott och hela staden.»

Adelcrantz' »Riksdags relation» upplästes inför Statsdeputationen den 24 jan. 1770.¹ Fem dagar senare yttrade sig Sekreta Utskottet ånyo över ärendet i skrivelse till Kongl. Majt.² Det heter där: »Angående den wid sidstledne Riksdag tillstyrckte nya Hof-Theater-Byggnadens wärckställighet, finner Secrete Utskottet sig så mycket mera böra ånyo i underdånighet erindra, som Öfwer Intendenten i dess Relation förmåler, sig ej längre kunna garantera beståndet af den nu warande Theatern, såsom hwilken ej allenast i följd af dess första construction och årligen tilltagande bristfälligheter börjar blifwa osäker, utan är ock i en sådan trängsel belägen, som wid en påkommande olycka skulle wara ganska wädelig.»

Är det en slump, att Dagligt Allehandas framstöt för hjälp åt Stenborg (i form av pengar och *lokal*) ägde rum just samma dag, som utskottet ånyo beslöt förorda en ny teaterbyggnad? (Dagl. Alleh. 29 jan. 1770.) Samtidigheten är minst sagt frapperande. Det är mycket sannolikt, att artikelförfattaren haft kännedom om riksdagens överläggningar i frågan och ville påminna om den svenska scenens berättigade anspråk.

Även denna gång lade emellertid medelbristen hinder i vägen för en nybyggnad, vars nödvändighet alla instanser dock voro ense om.

I sin subskriptionslista nämner icke Scheffer ett ord om statsmakternas planer på ett nytt Bollhus. Tvärtom anser han, att det egentligen åligger Stockholms stad »att göra den kåstnad som fodras till theatrens reparation», men att privatmän nu måste träda emellan. Om uppropet verkligen författats år 1770, vore det inte då naturligare, att Scheffer med alla officiella skrivelser i minnet skulle hänvisa icke till *stadens* utan till *statens* penningbrist? I dessa hade ju statsmakternas skyldighet att avhjälpa missförhållandet blivit upprepade gånger erkänd. Denna omständighet tyder också på att Scheffers förslag tillkommit före riksdagen 1765—66.

Dateringen är osäker. Däremot kan det fastslås, att Scheffers subskriptionsförslag ej på minsta sätt antyder något intresse för en svensk scen, utan att det bör betraktas som en praktisk åtgärd för att förebygga en katastrof. Därmed saknar det strängt taget större intresse att närmare datera dokumentet, som väl föranletts av de oroande rapporter, som tid efter annan ingingo från Bollhusets styrelse. Scheffers förslag bör hädanefter kunna avföras ur diskussionen. Så mycket mera uppmärksamhet förtjäna dessa rapporter, dels som belysning av den gamla teaterbyggnadens historia, dels som bakgrund till Gustaf III:s kommande åtgärder.

¹ Statsdep:s protokoll 24.1.70. »Utskottshandlingar 1769—70, vol. 64», s. 1059.

² I »Riksdagsacta, Riksens Ständers S. U:s skrivelser till Kongl. Majt. i inrikes civila ärenden». Skrivelse nr 79, 29 jan. 1770. Se också »Utskottshandlingar 1769—70, vol. 4», ärende nr 610. — Skrivelsen citerad i *Dagligt Allehanda* 30 jan. 1775.